

9. «Українське питання» в Російській імперії (кінець XIX — початок XX ст.). Колективна монографія у трьох частинах. — К. : НАН України Інститут історії, 1999. — Ч. 2. — 488 с.

Л. М. Жванко, Ю. І. Стрілець

УДК: 94(477) «1918»–054.73–054.73

**ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ БІЖЕНЦІВ
ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (квітень — грудень 1918 р.)**

У статті, написаній на переважно невідомих архівних документах центральних і обласних архівів України, висвітлюється політика Української держави у сфері соціального забезпечення біженців — жертв Першої світової війни.

Ключові слова: Перша світова війна, Українська Держава, соціальний захист, біженці.

В статье, написанной на преимущественно неизвестных архивных документах центральных и областных архивов Украины, освещается политика Украинской Державы в сфере социального обеспечения беженцев — жертв Первой мировой войны.

Ключевые слова: Первая мировая война, Украинская Держава, социальная защита, беженцы.

In the offered article, written on the basis of the unknown documents of central and regional archives of Ukraine, the public policy of the Ukrainian State in the field of public welfare of refugees of First World War is illuminated.

Keywords: First World War, Ukrainian State, social defence, refugees.

Сім з половиною місяців існування Української Держави були заповнені плідним українським державотворенням [32, с. 30], у якому знайшлося місце й для розв'язання проблеми соціального захисту різних категорій цивільного населення — жертв Першої світової війни. Серед них особливо слід виділити біженців, які з другої половини 1915 р., тобто з часу їх масової евакуації, на кілька років знайшли притулок в українських губерніях. [11, с. 39–41]. При цьому саме за доби Гетьманату біженство як соціальне явище вийшло за межі компетенції одного державного утворення й стало суто міжнародним [33, с. 159], а Українська Держава опинилася в епіцентрі подій, пов'язаних з реевакуацією біженців.

Проблема біженців актуальна й нині, оскільки останні події в Північній Африці, коли значна кількість людей кинулася шукати притулку на європей-

ському континенті, доводять, наскільки хитка межа між спокійним життям простого обивателя і статусом вигнанця. Соціальний захист біженців в окреслений період ще потребує поглибленого вивчення, хоча цей напрямок внутрішньої політики урядових структур Гетьманату досить повно висвітлено у вітчизняних та зарубіжних публікаціях авторки [11–18]. При цьому в роботах доведено, що за гетьманування П. П. Скоропадського царина біженства перебувала в орбіті його державної політики. Знана дослідниця Української революції Т. Осташко також зараховує вирішення проблеми біженців за час Української Держави до пріоритетів соціально-економічної політики її урядів [27, с. 161].

Останнім часом до теми біженства на останньому етапі Першої світової війни побіжно звертаються в кандидатських дисертаціях молоді вчені. Проблематика розглядається в регіональному контексті на прикладі діяльності місцевих адміністрацій Волині та Поділля [1, 2, 19]. У роботах Є. П. Рафаловського та І. В. Толочкьова зроблено спробу проаналізувати забезпечення біженців продуктами харчування [29, с. 63–64] та зусиль Української Держави щодо перевезення цих людей залізницею [33, с. 159–161]. Водночас проблема становища біженців у часи Гетьманату потребує більш ґрунтовного висвітлення. На час, коли до влади прийшов П. П. Скоропадський, в українських губерніях, за орієнтовними підрахунками біженецького департаменту МВС на чолі з Ю. М. Старицьким, сином видатного українського драматурга і громадського діяча М. П. Старицького, проживало понад 830 тис. біженців. При цьому їхня кількість постійно збільшувалася за рахунок самочинного прибуття з Радянської Росії. На кінець вересня 1918 р., за даними уповноваженого біженецького департаменту А. П. Іваненка, на території Катеринославської губ. перебувало «...ще близько 200 тисяч біженців» [51, арк. 24]. На початку жовтня 1918 р., як повідомляла «Волинська народна газета», в районах Харкова і Катеринослава — потужних залізничних вузлів — зосередилося, відповідно, близько 1 млн. 400 тис. біженців [5, 6 жовтня].

Становище біженців навесні 1918 р. було доволі складним. Наприклад, губернський староста Харківщини П. І. Заліський у листі до міністра внутрішніх справ Української Держави Ф. А. Лизогуба від 17 травня 1918 р., писав: «Справи біженців закинуті, вони змушені продавати своє майно. Їм нічого їсти» [48, арк. 5]. У кінці травня того самого року до міністра вже звернувся директор біженецького департаменту Ю. М. Старицький, доповідаючи про злиденне життя біженців у Одесі й те, що у місцевих спілок немає грошей на потреби цих людей [40, арк. 36]. Чотирирічна війна, як і інші негативні чинники, давалися взнаки, тому тогочасне фінансове життя налагоджувалося досить складно. Слід зауважити, що Український Державний

банк офіційно було засновано 10 серпня 1918 р., а до того тривала підготовка: відновлювався зв'язок із губернськими конторами та відділеннями, налагоджувалася центральна бухгалтерія, призначалися службовці [6, с. 39]. Українська Держава бачила проблему недофінансування витрат за біженецькими статтями, а тому, незважаючи на катастрофічний брак коштів, все ж відшукувала певні резерви та виділяла суми земським структурам, громадським і національним комітетам.

За неповними даними, протягом доби губернським нарадам у справах біженців Гетьманат асигнував 8,6 млн. крб., із них 4,8 млн. крб. — у рахунок заборгованості за останню чверть 1917 р. Тим самим фактично покривалися борги Центральної ради. По губерніях кошти було розподілено так: Волинській — понад 3 млн. крб., Київській — понад 1,7 млн. крб., Харківській — 1 млн. крб., Чернігівській — 920 тис. крб., Катеринославській — 456 тис. крб., Полтавській — 424 тис. крб., Подільській — 302 тис. крб., Херсонській — близько 49 тис. крб. Окрім того, з цієї суми отаман Одеси В. А. Мустафін отримав на потреби біженців понад 352 тис. крб., отаман Миколаєва Е. Л. де-Бонді — 68 тис. крб. В окремих випадках кошти отримали повітові старости [39, арк. 43–46, 51 зв., 59 зв., 60].

Біженецький департамент, рахуючись зі «...скрутним становищем Державних фінансів...» [38, арк. 49], практикував адресну допомогу відповідним місцевим структурам. Наприклад, 9 вересня 1918 р. луцький повітовий староста Ф. Шлеммер отримав 10 тис. крб. для забезпечення біженців у 15 селах повіту. Підставою для асигнування стала телеграма, яку біженецький департамент МВС отримав від товариша голови Волинської губернської наради у справах біженців, а також від Дорофея Остапчука та Григорія Супрунюка, які виражали інтереси 220 біженців села Градинська Луцького пов., котрі голодували [41, арк. 4, 7]. 6 вересня 1918 р. на адресу біженецького департаменту надійшла телеграма голови Єлисаветградського єврейського комітету допомоги біженцям Тьомкіна. В ній наголошувалося на безнадійній перспективі закриття біженецьких притулків, школи та богадільні через брак коштів [44, арк. 5]. 8 жовтня Державний банк надав на ці потреби 46 370 крб. [44, арк. 6].

Перш за все, кошти витрачалися на покриття боргів громадських організацій перед кредиторами. Наприклад, 16 травня 1918 р. повітовий староста Бердянського пов. Таврійської округи В. Гасвський отримав від біженецького департаменту 25 тис. крб. для підтримки притулків біженців з Галичини. З цієї суми, як зазначив у звіті до повітового старости завідувач притулками В. Лагола, на покриття боргів повітовій земській управі було передано 11 717 крб., Бердянській міській управі — 1952 крб., Бердянському відділенню Всеросійського комітету допомоги жертвам вій-

ни — 1904 крб., стоматологу Цекерману, який лікував біженців, — 120 крб. [43, арк. 1].

Акцентуючи увагу на проблемах фінансування комітетів допомоги біженцям, слід наголосити на тому, що могла статися затримка чи навіть банальна плутанина в надходженні коштів, що знову ж таки нагнітало ситуацію. На підтвердження, власне, можна подати лише один красномовний приклад. 8 червня 1918 р. повітовий староста Вовчанського пов. П. Неклюдов надіслав міністру внутрішніх справ Української Держави телеграму, в якій наголосив на скрутному становищі біженців та бездіяльності місцевої влади. «Вимучені голодом біженці потребують негайної допомоги. Харків гроші не дає» [9, арк. 23]. 22 червня П. Неклюдов телеграфував губернському старості П. І. Заліському: «Біженецький притулок 500 дітей і біженецькі вдови без грошей. Гинуть з голоду. Що робити далі?» [48, арк. 14]. Губернський староста відразу ж відреагував на це повідомлення, поставивши голові Харківського губернського об'єднаного комітету з улаштування біженців А. А. Неплюєву вимогу негайно перевести кошти вовчанському старості. При цьому П. І. Заліського негативно вразило те, що його підлеглі не виконують вимог: «Я вже двічі наказував, не розумію, чому не виконано» [48, арк. 15].

Недостатнє фінансування з боку держави змушувало місцеву владу самостійно відшукувати додаткові шляхи забезпечення біженців продуктами харчування. Прикладом цього є діяльність губернського старости Поділля С. І. Кисельова та підвідомчих йому структур. «Не лише держава, — зазначає Т. М. Байлема, — а й місцева влада на Поділлі теж всіляко сприяла наданні соціальної допомоги населенню» [2, с. 10]. Так, 27 травня 1918 р. на адресу губернського старости Поділля С. І. Кисельова надійшло прохання голови Кам'янецького повітового комітету допомоги біженцям О. Нечая закупити в губернського інтендантства сухарі для 20 тис. біженців [50, арк. 15]. Оскільки інтендантські служби не пішли назустріч цьому проханню, С. І. Кисельов 31 травня 1918 р. направив члена Кам'янецького повітового комітету допомоги біженцям Т. Слободяна до Хотинського пов. для закупівлі хліба та зерна [49, арк. 2]. 12 червня 1918 р. С. І. Кисельов наказав передати частину борошна, яку мала у розпорядженні Кам'янецька міська управа, для потреб біженців цього повіту. Про успішність заготівлі хліба свідчило те, що вже 17 червня 1918 р. губернський староста направив волосним управам листа, яким передбачав уповноважити представників для отримання збіжжя [49, арк. 29]. Закупівлю хліба для біженців проводили й місцеві самоврядування. Наприклад, з початку осені 1918 р. Волинська губерньська земська управа розіслала до різних губерній України своїх агентів для заготівлі хліба. 14 вересня 1918 р. «Волинська газета» зазначала, що заготівля йде «дуже успішно» і «вантажання хліба почалося». Крім того, гу-

бернське земство з дозволу губернського хлібного бюро організувало закупівлю хліба для біженців у Звягенському, Старокостянтинівському та Кременецькому пов. Волині [5, 14 вересня].

Органи місцевого самоврядування також організовували медичну допомогу біженцям: значна їх частина могла безкоштовно лікуватись у земських медичних закладах. Так, лише в Луцькій повітій лікарні Волинської губ. з 1 серпня по 1 вересня 1918 р. отримали медичну допомогу 478 осіб [46, арк. 25]. Для лікування біженців з Державної скарбниці додатково на рахунок Волинської губернської наради у справах біженців для Луцького пов. було асигновано 92 133 крб., Кременецького — 23 038 крб., Дубненського — 161 233 крб. [42, арк. 7].

Ще однією проблемою, з якою зіткнулися місцеві органи щодо біженства, стало подолання інфекційних захворювань. Річ у тім, що складна епідемічна ситуація в Україні, пов'язана з загальносвітовим характером та циклічністю поширення епідемій, ще більше загострювалася під впливом негативних внутрішніх чинників. Так, протягом 1900–1926 рр. тривала шоста пандемія холери. У 1918–1920 рр. світ охопила пандемія іспанки, яка в Європі отримала назву «чума в мініатюрі». Водночас надзвичайно поширилася епідемія віспи, яка особливо лютувала наприкінці Першої світової війни в Європі та США [17, с. 89–90].

Внаслідок того, що УНР підписала Берестейський мирний договір з державами Четверного союзу, Україна стала транзитною територією руху значних людських мас. «Такі складні умови сприяли розвитку й поширенню різних епідемій» [26, с. 282]. Все це призвело до того, що на початок травня 1918 р. губернії Української держави були охоплені епідеміями черевного, плямистого та зворотного тифу, віспи, кору, скарлатини, дизентерії. У зв'язку з цим боротьба з епідеміями набула загальнодержавного значення. Для біженців, які в умовах реевакуації вели рухливий спосіб життя, було організовано щеплення від віспи, холери, черевного тифу [8, арк. 732]. Показовим у цьому плані є приклад Лубенського повітового земства Полтавської губ., яке 20 і 21 червня 1918 р. в приміщенні управи організувало вакцинацію біженців від віспи. Для щеплення тих, хто проживав у інших населених пунктах повіту, було залучено пересувний земський епідемічний загін, який за короткий час уже зробив 2000 щеплень [23, 20, 24 липня].

У полі зору місцевих органів влади перебувало поліпшення умов проживання біженців. Так, у другій половині травня 1918 р. на підставі ухвали губернської наради в справах біженців Катеринославщини повітові управи виділяли з власних бюджетів на поліпшення умов життя біженців певні суми [31, 17 травня]. На початку липня 1918 р. Харківська повітова управа отримала з губернської скарбниці 25 тис. крб. на «біженецькі гурто-

житки, богадільні, притулок» [30, 9 июля]. В окремих випадках губернські наради у справах біженців, не маючи коштів, заручалися підтримкою громадськості. Так, у Полтаві в червні 1918 р. під керівництвом голови губернської наради у справах біженців І. П. Логінова відбулося спеціальне засідання з забезпечення умов життя біженців. В результаті нього було влаштовано благодійне гуляння для збору коштів на організацію двох притулків для дітей і дорослих [24, 11 июля]. Подібні заходи проводили й місцеві етнічні комітети. Наприклад, 11 червня того ж року в Миколаєві латиський комітет організував у місцевому музичному училищі добродійний вечір, на якому для біженців зібрали 461 крб. [40, арк. 25].

Не розв'язали до кінця в Українській Державі проблему забезпечення належних умов для біженецьких дітей, які мешкали в столичних притулках колишнього Тетянинського комітету, переданих за доби Української Центральної Ради у відання Українського товариства допомоги жертвам війни (УТДЖВ) [25, 24 липня]. На січень 1918 р. у підпорядкування УТДЖВ перейшов 21 заклад Києва (1543 дитини) — притулки, їдальні, майстерні («... й інші інституції, допомагаючи дітям сиротам, біженців і воїнів...») [37, арк. 4–4 зв.]. 14 травня 1918 р. біженецький департамент уперше на утримання цих закладів виділив 25 тис. крб. [39, арк. 8 зв.]. У червні 1918 р. проблема фінансування комітету розглядалася на засіданні Ради Міністрів Української Держави. В результаті обговорення доповіді міністра внутрішніх справ Ф. А. Лизогуба, було ухвалено постанову про виділення з Державної скарбниці 216 363 крб. для Українського Комітету допомоги жертвам війни на покриття витрат за першу чверть 1918 р. [37, арк. 4–4 зв.]. І вже найближчим часом відповідний закон підписав гетьман П. П. Скоропадський [37, арк. 5]. Проте в умовах інфляції грошей катастрофічно не вистачало. Тому в другій половині липня 1918 р. Л. М. Старицька-Черняхівська, одна з активних діячок товариства, виступила з заявою в газеті «Нова Рада», намагаючись привернути увагу громадськості та держави до жалюгідних умов існування дітей у притулках [25, 24 липня]. За деякий час УТДЖВ, знявши з себе відповідальність, передало дитячі притулки в підпорядкування біженецького департаменту МВС [45, арк. 47].

2 вересня 1918 р. Ю. М. Старицький доповів міністру фінансів А. К. Ржепецькому, (в недалекому минулому — управитель справами Київського губернського відділення Тетянинського комітету, а з 1917 р. — член Ради Київського Відділення Всеросійського Комітету для надання допомоги потерпілим від воєнних дій [3, 20 октября]), про можливість виділення Товариству 100 тис. крб. готівкою з фонду покращення становища біженців в околицях міста Рівного [47, арк. 5]. 7 вересня того ж року гроші надійшли на рахунок УТДЖВ [39, арк. 36].

На жаль, такий крок не вирішив проблеми. 2 грудня 1918 р. в бюлетені Інформаційного бюро Міністерства народного здоров'я та державного опікування повідомлялося: «На Степанівській вул. № 7 [Київ. — Авт.] міститься притулок, котрий перейшов від Тетянівського Комітету до біженецького департаменту. Становище дітей в цьому притулку дуже скрутне: діти голодують і бігають по приватним помешканням за харчами. Санітарні умови неможливі. Бруд. Сміття. Білизна і постель брудна, сінники без соломи; серед дітей чухачка і хворі не відокремлені. Їжа недостатня: м'яса і молока дітям не дають, діти не обуті і з приводу цього не можуть ходити до школи [...]» [36, арк. 64]. 7 грудня 1918 р. Ю. М. Старицький підписав наказ, згідно якого уповноважений біженецького департаменту В. С. Старовойтенко-Блінов отримав 76 363 крб. «на видатки по утриманню дитячих захоронків бувшого “Юга Росії”» [39, арк. 64]. Загалом, з рахунків біженецького департаменту на утримання притулків для дітей надійшло 529 363 крб. Слід зазначити, що кошти надходили як адресна допомога Товариству та через окремих урядовців. Отже, можна констатувати, що опікування дітьми біженців, які перебували в притулках, проходило дуже складно, часто коштів бракувало навіть на елементарні речі. Та все-таки держава робила певні кроки до зміни цієї ситуації на краще.

Таким чином, центральні та місцеві органи влади, самоврядування переймалися поліпшенням умов життя біженців, забезпеченням їхнього харчування та медичного обслуговування. Відповідні органи всіма засобами намагалися допомогти цим людям, які, окрім матеріальних нестатків, нерідко потерпали ще й від утисків з боку місцевого населення.

Влада Російської імперії, евакуюючи людей з прифронтової зони, розселяла їх у організованих притулках, богадільнях та гуртожитках. Проте певну частину біженців було розквартировано в місцевих мешканців. З початком евакуації ті зустрічали прибулих зі «співчуттям та гостинністю». Однак місцеве самоврядування не завжди своєчасно платило за тимчасове надання осель біженцям. Тому згодом мешканці почали ставитися до останніх, як до важкої ноші, намагаючись позбавитися від неї [21, с. 110]. На весну 1918 р. біженці, у зв'язку з браком фінансування, майже перестали отримувати державні, так звані, «квартирні гроші» на оплату за проживання. До того ж варто наголосити, що місцеве населення та біженці, постійно перебуваючи в психологічній напрузі, просто втомилися від війни, а все це та інші негативні фактори створювало благодатний ґрунт для конфліктів.

Навесні 1918 р. в Україні розмах виселення біженців з квартир набув таких масштабів, що місцевій владі довелося вдатися до дієвих засобів. Так, у другій половині травня правління Харківського об'єднаного комітету допомоги біженцям направило до губернатора П. І. Заліського листа, в якому

наголошувалося на численних скаргах біженців на те, що їх силоміць виселяють зі своїх квартир місцеві мешканці. Далі висловлювалося прохання зробити через повітових старост термінове розпорядження щодо «...запобігання самочинного виселення місцевим населенням повітів із квартир біженців» [10, арк. 11]. І вже 3 червня 1918 р. губернський староста Харківщини видав наказ, згідно з яким повітові старости, враховуючи вкрай тяжке становище біженців, зобов'язувалися вжити необхідних заходів, щоби «біженці розселені в межах повітів, не виселялися самочинно з квартир і, таким чином, не викидалися б із сім'ями на вулицю» [10, арк. 12]. В іншому випадку лохвицький повітовий староста П. Ярмак, апелюючи до свідомості корінного населення, наголосив на обов'язку кожного громадянина в умовах, коли «влада готує все необхідне до їх повернення», підтримувати людей, що прибули не з доброї волі, а не переслідувати їх. У разі ненадання біженцям їжі, їх примусового виселення, тощо місцевих мешканців належало притягати до судової відповідальності [22, 21 червня]. 18 травня 1918 р. губернський комендант Катеринослава зобов'язав повітові та міські управи губернії «врегулювати стосунки між місцевими жителями і біженцями». У випадках самочинного виселення останніх господарів передбачалося притягати до суду [28, 18 травня]. Схожа картина спостерігалась і в інших губерніях.

Українська Держава стала на захист біженців. Уже 29 травня 1918 р. біженецький департамент МВС видав наказ, згідно з яким місцева біженська адміністрація мала взяти під нагляд проблему виселення біженців [34, арк. 378]. 3 червня 1918 р. МВС направило розпорядження до губернських старост про обов'язок повітових старост охороняти біженські сім'ї від виселення їх на вулиці [10, арк. 12]. Однак до кінця вирішити проблему так і не вдалося. Наприклад, 5 серпня 1918 р. Вовчанський повітовий староста П. Неклюдов у листі до очільника Харківської губ. акцентував на фактах виселення біженців [9, арк. 64].

Важливою проблемою для української влади стало відновлення життя біженців, які поверталися на Волинь, теренами якої проходила лінія Південно-Західного фронту [35, арк. 17]. Два з половиною роки там точилися запеклі бої, в результаті чого, як свідчать останні дані, понад 378 тис. волинян отримали статус біженців [19, с. 73]. Володимир-Волинський, Луцький, Дубенський і Кременецький пов. [36, арк. 19], тобто 53 містечка та значна кількість сіл, було повністю зруйновано. До того ж слід наголосити, що біженці поверталися в регіон, де досить частими були селянські виступи проти гетьманської адміністрації та австро-німецької присутності [20, с. 84–85, 271–272]. Зрозуміло, що така ситуація ніяк не сприяла налагодженню життя репатріантів. Крім того, дома на біженців чекали знищені житла, голод, епідемія тифу. Про загальну ситуацію на Волині «Бюлетень інформбюро»

МНЗ та ДО у другій половині серпня 1918 р. повідомляв: «Біженці живуть ... в окопах та по лісах, бо хати їх спалені. Хвороби десятирують нещасних, допомога од держави конче треба» [36, арк. 19].

Слід зауважити, що організація допомоги цим людям посідала чільне місце в роботі місцевих органів влади та самоврядування [19, с. 73]. Волинський губернський староста Д. Ф. Андро неодноразово звертався до МВС та біженецького департаменту з проханням виділити кошти на окреслену проблему. В окремих випадках його прохання задовольнялися. Наприклад, 23 серпня 1918 р. біженецький департамент виділив на ці потреби 400 тис. крб. Проте на початок вересня 1918 р. кількість біженців, які повернулися на Волинь, сягнула близько 50 тис. осіб [5, 4 вересня]. Виділених коштів виявилось замало для вирішення комплексу проблем, пов'язаних з відбудовою мирного життя в прифронтових повітах.

Понад усе давала про себе знати скрута з посівним матеріалом і харчами. Фактично, на час приходу до влади П. П. Скоропадського в Україні, внаслідок більшовицької окупації було повністю зруйновано продовольчий ринок. Проте вже на кінець травня 1918 р. у розв'язанні нагальних продовольчих проблем новий уряд досяг перших відчутних результатів [29, с. 156]. Серед іншого — й у забезпеченні продуктами біженців, які поверталися на Волинь. Наприклад, на початку липня 1918 р. Волинський губернський продовольчий комітет отримав від міністерства продовольства для «...біженців та військовополонених, що поверталися, 10 вагонів крупи 4 вагони зерна»; «біженецький комітет у Рівному — 60 вагонів хлібозерна та 10 вагонів круп» [7, арк. 257]. На жаль, липневий страйк залізничників зупинив на деякий час усі перевезення, тож призвів до критичного становища в низці губерній України, зокрема західних, у постачанні продовольством [27, с. 161]. На початку осені 1918 р. «Волинська газета» писала: «Повернувшись до своєї батьківщини біженці думали засіяти поля, але всі поля їхні бур'яном поросли, скопані ямами. Засіяти полів не вдалося. Насіння достати не можна, харчова справа дуже гостро дає себе чути... Не треба забувати, що близько зима, а біженці не мають теплої одежі, хат не мають».

17 вересня 1918 р. Волинська губернська нарада у справах біженців надіслала телеграму до прем'єр-міністра Ф. А. Лизогуба, в якій зазначалося, що «...продовольче та санітарне становище людної у знищених війною повітах приймає край загрозливого розмаху. За відсутністю коштів неможлива боротьба зі смертністю. Нарада прохає негайної допомоги». То було не єдине звернення губернської наради та старости Волині Д. Ф. Андро безпосередньо до уряду з проханням асигнувати кошти на відбудову осель, забезпечення біженців продовольством та сільськогосподарським реманентом.

Невдовзі губернська нарада у справах біженців отримала з Державної скарбниці 1 млн. крб. «на допомогу стаціонарним біженцям і півтора мільйона крб. для транзитних біженців».

У другій половині вересня 1918 р. П. П. Скоропадський для ознайомлення з умовами життя в колишніх прифронтових повітах на Волині направив туди свого представника генерала Джензюловського. 25 вересня 1918 р. той був присутній на засіданні Волинської губернської наради у справах біженців. Її ключовим питанням було: як можна допомогти населенню зруйнованих війною повітів. Голова наради губернський староста Волині Д. Ф. Андро, узагальнюючи виступи доповідачів з місць, констатував необхідність організувати медичну допомогу, протиепідемічні профілактичні заходи, забезпечити населення сільськогосподарським реманентом та ін. Генерал Джензюловський, попередньо оглянувши повіти, погодився з переліком нагальних завдань, спрямованих на поліпшення становища реєвакуйованих. Він запевнив учасників засідання, що негайно доповість Гетьману про ситуацію та передасть прохання Волинської губернської наради в справах біженців асигнувати на їхню адресу 4 млн. крб. для позичок населенню на відбудову житла та 2 млн. крб. на відкриття пунктів харчування для німецьких біженців [17, с. 147–148].

Про справжню заінтересованість П. П. Скоропадського долею цих людей і турботу про них свідчить той факт, що вже 2 жовтня 1918 р. губернська земська управа отримала 2 млн. крб. [4, 2 жовтня]. На ці кошти було організовано закупівлю хліба для населення, що голодувало, видано позички на відбудову осель у Володимир-Волинському пов. Його населення за допомогою австрійської влади, яка виділила зерно, змогло засіяти майже всі орні землі. 21 листопада 1918 р. Д. Ф. Андро одержав з Державної скарбниці ще 200 тис. крб. на розв'язання проблем прифронтового населення Волині [17, с. 148].

Таким чином, влада Української Держави, наскільки це було можливо в тогочасних непростих соціально-економічних і політичних умовах, вирішувала проблеми біженців, як-то: поліпшення умов життя, забезпечення продуктами харчування, боротьба з епідемічними захворюваннями, влаштування життя біженців на Волині та ін. При цьому основне навантаження в опікуванні ними лягло, певна річ, на місцеві органи влади та самоврядування.

1. Антонишин А. П. Поділля в добу Гетьманату П. Скоропадського. — Автореф. дис. ... канд. іст. наук. / Антонишин А. П. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010.

2. Байлема Т. М. Соціальна політика національних урядів України у 1917–1920 рр. (На матеріалах Подільської губернії). — Автореф. дис. ... канд. іст. наук. / Байлема Т. М. — К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2010.

3. Бюллетень Комітета Юго-Западного фронту. — 1917.

4. Вільне слово. — 1918.
3. Волинська газета. — 1918. — 11 вересня.
4. Гай-Нижник П. П. Український Державний банк: історія становлення (1917–1918 рр.) / Гай-Нижник П. П. — К. : Б/в., 2007.
5. Державний архів Житомирської обл. — Ф. Р-2399. — Оп. 1. — Спр. 1.
6. Державний архів Харківської обл. — Ф. 4. — Оп. 184. — Спр. 391.
7. Там само. — Ф. 18. — Оп. 21. — Спр. 241.
8. Там само. — Ф. 18. — Оп. 21. — Спр. 243.
9. Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні. Документи і матеріали / Жванко Л. М. — Х. : ХНАМГ, 2009.
10. Жванко Л. Генеза нормативно-правової бази біженства у роки Першої світової війни: український вимір / Л. Жванко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Вип. 23. — Ужгород : Говерла, 2009. — С. 5–17.
11. Жванко Л. Перша світова війна і проблеми польських біженців в Україні (1914–1918 рр.) / Л. Жванко // Res Historica. — Lublin : Wydawnictwo uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. — Т. 30. — S. 79–108.
12. Жванко Л. 1918 рік та Україна: врегулювання проблеми біженців // Rok 1918 w Europie Srodkowo-Wschodniej. — Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2010. — S. 600–614.
13. Жванко Л. Підготовка до реєвакуації біженців «Великої війни» за гетьманства П. Скоропадського (квітень — грудень 1918 р.) / Л. Жванко // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. — Київ : Інститут історії України НАН України, 2005. — С. 306–317.
14. Жванко Л. Проблеми реєвакуації польських біженців за доби Української Народної Республіки та Гетьманату Павла Скоропадського (1917–1918 рр.) / Л. Жванко // Polska dyplomacja na Wschodzie w XX początkach XXI wieku. — Olsztyn — Charkiw, 2010. — S. 51–68.
15. Жванко Л. Соціальні виміри Української Держави / Жванко Л. — Х. : Прапор, 2007.
16. Жванко Л. Уряд Павла Скоропадського і спроба подолання епідемій серед населення та біженців / Л. Жванко // Київська старовина. — 2005. — № 6. — С. 112–125.
17. Козинець І. Ю. Державотворчі процеси на Волині в добу Гетьманату П. Скоропадського : Дис. ... канд. іст. наук. / Козинець І. Ю. — Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2009.
20. Комарніцький О. Б. Містечка Волині та Київщини у добу Української революції 1917–1920 рр. / Комарніцький О. Б. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009.
21. Курцев А. Н. Беженцы первой мировой войны в России (1914–1917) / А. Н. Курцев // Вопросы истории. — 1999. — № 8.
22. Лохвицьке слово. — 1918.
23. Лубенський голос. — 1918.
24. Наша жизнь. — 1918.
25. Нова Рада. — 1918.
26. Осінчук Р. Державна організація охорони здоров'я в УНР (з приводу 50-ліття Української революції) / Р. Осінчук // Українські лікарі. Бібліогр. довідн. : у 2 т. — Львів — Чикаго, 1994. — Т. 2 — С. 282.
27. Осташко Т. Пріоритети соціально-економічної політики Гетьманату Павла Скоропадського / Т. Осташко // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років / Головний ред. Р. Я. Пиріг. — Вип. 5. — К. : Інститут історії України НАН України, 2010.

28. Придніпровський край. — 1918.
29. Рафаловський Є. П. Продовольча політика урядів Української держави : Дис. ... канд. іст. наук / Рафаловський Є. П. — К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. — С. 11–12.
30. Русский голос. — 1918.
31. Слово. — 1918.
32. Терещенко Ю. І. Гетьманат П. Скоропадського як прояв консервативної революції / Ю. І. Терещенко // Український історичний журнал. — 2008. — № 4.
33. Толокньов І. В. Залізничний транспорт України в період Першої світової війни (1914–1918 рр.) : Дис. ... канд. іст. наук / Толокньов І. В. — К. : КНУ імені Тараса Шевченка, 2000.
34. Центральний державний історичний архів України, м. Київ. — Ф. 919. — Оп. 1. — Спр. 1.
35. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. — Ф. 1035. — Оп. 1. — Спр. 2.
36. Там само. — Ф. 1035. — Оп. 1. — Спр. 22.
37. Там само. — Ф. 1064. — Оп. 1. — Спр. 187.
38. Там само. — Ф. 1115. — Оп. 1. — Спр. 28.
39. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 11.
40. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 33.
41. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 44.
42. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 46.
43. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 48.
44. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 54.
45. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 75.
46. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 102.
47. Там само. — Ф. 1216. — Оп. 3. — Спр. 103.
48. Там само. — Ф. 1325. — Оп. 1. — Спр. 165.
49. Там само. — Ф. 1793. — Оп. 1. — Спр. 239.
50. Там само. — Ф. 1793. — Оп. 1. — Спр. 240.
51. Там само. — Ф. 2537. — Оп. 1. — Спр. 238.

В. Г. Гаврик

УДК: 929: 342.31

ІСААК МАЗЕПА В ДЕРЖАВОТВОРЕННІ В УНР ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ

У статті на основі широкого кола спеціальної літератури та неопублікованих джерел розглядається внесок Ісаака Мазепи у державне будівництво в Україні доби Директорії УНР.

Ключові слова: державотворення, органи влади, УНР, Директорія, законодавча база, модель державності, І. Мазепа.

В статье на основании широкого круга специальной литературы и неопубликованных источников рассматривается вклад Исаака Мазепы в го-